

doi: 10.32612/uw.2543618X.2024.pp.203-227

Przegląd Środkowo-Wschodni, 9, 2024

ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20240910

Data przesłania: 01.04.2024

Data akceptacji: 04.05.2024

Тетяна Трофименко

Uniwersytet Narodowy im. V. N. Karazina w Charkowie

trofymenko@karazin.ua

Uniwersytet Warszawski

t.trofymenko@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8852-587X

Українська поезія та музика після 24 лютого 2022 року

Poezja ukraińska a muzyka po 24 lutego 2022 roku

W artykule zbadano aktualne procesy ukraińskiego życia artystycznego po 24 lutego 2022 roku, w szczególności relacje między poezją a muzyką. Wojna wzmocniła znaczenie gatunku pieśni, który w czasach wstrząsów historycznych zawsze odgrywał wiodącą rolę ideologiczną i konsolidacyjną. Pełna faza rosyjskiej agresji uczyniła z nienawiści do okupantów główny motyw twórczości, co jednocześnie doprowadziło do pojawienia się zjawiska „bajraktarszczyzny”, oportunistycznego wykorzystywania tematu wojny. Obok utworów raczej o niskim poziomie, przeznaczonych dla masowego odbiorcy, pojawiają się także projekty, które można uznać za udane przykłady łączenia tekstu i muzyki, treści i formy. Osobnym problemem jest sytuacja poetów-weteranów, którzy pozbawieni są możliwości pracy twórczej, przez co ich głosy nie brzmią tak mocno, jak na to zasługują. Słowa kluczowe: poezja, muzyka, popkultura, bajraktarszczyzna, wojna rosyjsko-ukraińska, literatura ukraińska

У сучасній українській літературі після 24 лютого 2022 року чільне місце займає поезія, адже саме вона здатна в гранично лаконічній та емоційній формі акумулювати трагічний досвід російсько-української війни, що у своїй повномасштабній фазі незворотно вплинула на перебіг не тільки української, а і світової історії.

Попри те, що творення сучасної української поезії «великої війни» є процесом, що триває, вона вже стала об'єктом літературознавчих досліджень як у форматі рецензій і оглядів, так і у формі розлогіших аналітичних матеріалів, до яких слід віднести насамперед серію публікацій Тараса Пастуха «Поезія в час війни»¹. Дослідник розглядає поезію як форму колективного опору українців російській інвазії і робить спробу окреслити канон нової української поезії², виокремлюючи її основні функції та зміну поетичної мови, викликану війною.

Грунтовний огляд творчості багатьох українських поетів і поеток пропонує у статті «Кілька штрихів до сучасної української лірики під обстрілами» відомий літературознавець професор Юрій Ковалів³. Він характеризує українську поезію після 24 лютого 2022 року в режимі високого пафосу, розглядаючи, подібно до Тараса Пастуха, авторів і авторок як частину монолітної спільноти та творців спільного загальнонаціонального дискурсу, інспірованого новим витком російсько-української війни. Юрій Ковалів наполягає на тому, що сучасна українська поезія витворила спільний психотип ліричного героя (героїні), «невгнутої української людини»⁴, образ якої ми бачимо у віршах дуже різних авторів – як військовослужбовців, так і цивільних, парамедиків, волонтерів, тих, хто пережили окупацію, лишається на території обстрілюваної з боку РФ України, виїхав за кордон тощо. Існування такого узагальненого образу

¹ Т. Пастух, *Поезія в час війни*, ч. I, 27.05.2022, <https://zbruc.eu/node/112014>; ч. II, 27.07.2022, <https://zbruc.eu/node/112646>; ч. III, 10.10.2022, <https://zbruc.eu/node/113426> [доступ: 10.03.2024].

² Т. Пастух, *До нового канону сучасної української поезії (час російсько-української війни)*, 04.02.2024, <https://zbruc.eu/node/117641> [доступ: 10.03.2024].

³ Ю. Ковалів, *Кілька штрихів до сучасної української лірики під обстрілами*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal”, 2022, vol. 29, no 1, pp. 125–145, DOI:10.18778/1641-4233.29.09, https://www.researchgate.net/publication/377462120_Kilka_strihiv_do_sucasnoi_ukrainskoi_liriki_pid_obstrilami [доступ: 10.03.2024].

⁴ Ю. Ковалів, *Кілька штрихів до сучасної української лірики...*, с. 131.

видається дещо ідеалізованим, так само як і спроба показати всіх гравців українського поетичного поля як одноставну *communitas*, що творить спільну справу.

Значно стриманішою в цьому плані є літературознавиця Ганна Улюра в огляді під назвою «На трибуні, у сховищі, в окопі. 9 нових українських поетів та поеток, які варті уваги». Критикиня наголошує насамперед на тому, що сучасна українська поезія – різна, а стереотипне мислення «генераціями», характерне для вітчизняного літературознавства, не завжди адекватно відбиває реальний стан речей, тож «навіть чи ті поети, що активно працюють у літературі останні кілька років, що випустили свою першу книжку в 2020-х оформляться в якесь „покоління великої війни”»⁵.

Слід зазначити, що сучасна українська поезія після повномасштабного вторгнення функціонує не лише в форматі «високої полиці», тобто у поважних жанрах філософської та громадянської лірики, що в першу чергу стають об'єктом літературознавчого аналізу, але й у популярному, масовому форматі, який зазвичай є тісно пов'язаним із суміжними царинами мистецтва, насамперед музикою, адже саме пісня в часи вагомих історичних потрясінь стає жанром, що відповідає на ціннісний запит суспільства, виконує ідеологічну функцію, піднімає бойовий дух. Мистецький синтез як такий є неодмінною ознакою сучасної доби: зараз уже важко уявити презентацію поетичної книжки, що не поєднувалася б із музичним супроводом, елементами перформансу, використанням відеоефектів. Велике значення YouTube, соціальних мереж, таких як facebook, Instagram, TikTok, дає можливість авторам (виконавцям) вигідно представити свій твір, швидко здобути популярність, отримати миттєвий відгук від реципієнтів. Разом із тим, розширення

⁵ Г. Улюра, *На трибуні, у сховищі, в окопі. 9 нових українських поетів та поеток, які варті уваги*, 05.02.2024, <https://donttakefake.com/na-trybuni-u-shovy-shhi-v-okopi-9-novyh-ukrayinskyh-poetiv-ta-poetok-yaki-varti-uvagy/?fbclid=IwAR0nxqjNe2a4ZtuNstVwGCr-gSDWYpxRXMBF99hp0DHJozMqVDE7ku-xBck> [доступ: 10.03.2024].

меж аудиторії часто означає «спрощення» формально-змістової складової поезії. Тож далі у статті ми розглянемо приклади проєктів, які можна віднести до музично-поетичних, що досі майже не були об'єктом уваги літературної критики; спробуємо з'ясувати, чи справді сучасна українська поезія становить собою монолітне явище; розглянемо також загальнокультурні процеси, що ілюструють зміни у мистецькому дискурсі України після 24 лютого 2022 року, зокрема явище «байрактарщини».

Останнє поняття використовується переважно музичними критиками, однак, на нашу думку, цілком може бути застосованим і щодо літератури, зокрема поезії. Відома українська мовознавиця Ганна Дидик-Меуш пояснює виникнення поняття «байрактарщина» процесом подвійної неологізації:

Спочатку в українськомовному медіапросторі з'явився неологізм байрактар 'турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат із великою тривалістю польоту і здатністю виконувати дистанційно керовані або автономні польоти'..., який одразу став словом-символом українського опору під час російсько-української війни. Це спричинило надзвичайно високу частотність використання військової назви, яка за рекордно короткий час стала невіддільною частиною сучасної масової культури... А це, своєю чергою, спричинило нове явище, іменоване збірною назвою байрактарщина 'використання теми війни та воєнних символів у медіапросторі та в комерції'...; дуже швидко лексема байрактарщина набула стійкої негативної конотації завдяки появі неосеми 'надмірно часте використання теми війни і символів війни', від якої одразу розвинулася неосема 'спекулювання, паразитування на темі війни і на символах війни'⁶.

У сучасній українській поп-музиці термін набув особливого поширення після появи хіта військовослужбовця ЗСУ Тараса Боровка

⁶ Г. Дидик-Меуш, *Неологізми в час війни: функційність поняття „байрактарщина“* [В:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*, за ред. Світлани Романюк, Варшава 2024, с. 111–122.

«Байрактар»⁷, прем'єра якого відбулася 1 березня 2022 року. Пісня виконувала суто пропагандистську (чи радше контрпропагандистську) функцію – викривала та висміювала брехливість нарративу про «непереможну російську армію» та акцентувала на потужності української армії, озброєної ударними дронами:

Прийшли окупанти до нас в Україну,
Форма новенька, воєнні машини,
Та трохи поплавився їх інвентар –
Байрактар!.. Байрактар!..

Російські танкісти сховались в кущі,
Щоб лаптем посьорбати довбані щі,
Та трохи у щаж перегрівся навар –
Байрактар!.. Байрактар!..

...Веде пропаганду кремлівський урод,
Слова пропаганди ковтає народ.
Тепер нове слово знає їх цар:
Байрактар!.. Байрактар!..

Поява цієї пісні «в моменті» зробила її надзвичайно популярною. 7 березня 2022 року замість радіостанції «Русское Радио Україна» почало мовлення «Радіо Байрактар» – українська FM-радіостанція, що на сьогодні теж у багатьох слухачів асоціюється з доволавоєнною кон'юнктурою.

Найближчою за значенням до «байрактарщини» є «шароварщина» – ідеологізований та консервований архаїчний кітч, що толерувався як офіційна форма існування української культури в Російській імперії, СРСР і значною мірою протягом 30 років незалежності України, яка на рівні масової культури продовжувала перебувати в російському силовому полі. Як зазначає музикознавиця Лера Зданевич,

⁷ Тарас Боровок – Байрактар, https://www.youtube.com/watch?v=9TXww0a_7p4 [доступ: 17.03.2024].

оскільки українська культура спочатку свідомо, а потім за інерцією і сприяння російської soft power виставлялася, як щось нецікаве, примітивне, і витіснялася в межі «маргінального села», доволі багато українців себе усвідомили українцями, на жаль, лише внаслідок повномасштабної війни. З 24 лютого 2022 року позиція «вне палітики» стала немодною, а поголовна маніфестація національної ідентичності вирвалася в мейнстрім. Людям потрібне було усвідомлення, що вони є частиною сильної, незламної України, яка обов'язково перемає російську навалу. На фоні цього розквітла реакційна музика про джавеліни, байрактари, ЗСУ, пса Патрона та подібні загальноукраїнські меми, яку згодом назвуть байрактарщиною⁸.

Поява музики і текстів подібного спрямування було зрозумілим у перші місяці повномасштабного вторгнення: «людям потрібно було виплеснути емоції від спільного пережитого горя, страху, і згуртуватися навколо чогось»⁹, однак поступово стихійна реакційність переросла в кон'юнктурність. Російськомовні артисти почали переходити у своїй творчості на українську і досить часто це виглядало як алярмове «перевзування на льоту». Особливо помітно це, наприклад, у кейсі Світлани Лободи, яка роками жила й працювала в Росії, а до річниці повномасштабного вторгнення випустила пісню «По-українськи»¹⁰, настільки ж пафосну, як і примітивну на рівні образності та володіння українською мовою («Ніколи не пробачимо, ніколи не забудемо / Ви так підступливо напали, а ми не відступимо / Бо дух свободи у кожній клітинці / Ми кожного із вас зустрінемо по-українськи» тощо).

Стандартний кон'юнктурний набір для хітової композиції сьогодні включає ключові слова на патріотичну тему, згадку про військо, зброю, військову техніку, використання національних сим-

⁸ Л. Зданевич, *Шароварщина: погибель чи панацея для української музики. Ультимативний розбір від Лери Зданевич*, 03.04.2023, <https://liroom.com.ua/music/sharovarshchyna/> [доступ: 17.03.2024].

⁹ Ibidem.

¹⁰ Loboda – По-українськи, 24.02.2023, https://www.youtube.com/watch?v=CN01_g2fLMc [доступ: 18.03.2024].

волів (жовто-блакитний прапор, вишиванка, калина), а загальний настрій має транслювати віру в непереможність, згуртованість, мужність українців. Реалізуватися ця схема може в різних жанрах, однак практично завжди є запорукою успіху серед різних сегментів масової аудиторії. На реципієнта з мінімальними естетичними вимогами розрахована, скажімо, пісня, яку можна вважати класичним прикладом поєднання шароварництва та байрактарщини, – «Всіпте, хлопці, москалям»:

Рано-вранці на світанку окупант проклятий
Їхав танком із росії на українську хату.
На путі йому зустрілись хлопці з України,
Байрактарами спалили орка до загину!

Приспів:

Всіпте, хлопці, москалям,
Щоб було не мало, щоб було не мало!
Смерть російським ворогам!
Україні слава! Україні слава!¹¹

Іншим шляхом ідуть артисти, що намагаються «осучаснити» фольклор, надати йому актуальної музичної обробки (реп, хіп-хоп, техно тощо), додати модних трендів, що на ділі досить часто обертається на естетичний несмак у поєднанні з об'єктивізацією (про слабкий рівень володіння українською мовою додавати зайве). Яскравим прикладом може бути кліп гурту HANUMIKE «Дика дичка»¹² (центральный образ, вочевидь, є реплікою популярної народної пісні «Ой на горі дичка», де фігурує «файна молодичка», яка танцює та причаровує козаченьків). Далі зберігаємо орфографію й пунктуацію тексту з офіційного відео:

¹¹ Всіпте, хлопці, ...!!! Виконує заслужена артистка України Ярослава Руденко, 24.08.2022, https://www.youtube.com/watch?v=8t_2-MG_Xhc [доступ: 18.03.2024].

¹² HANUMIKE – Дика Дичка, 22.03.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=irFen3Vle8A> [доступ: 18.03.2024].

Я зустрів ту чорну учора
Чотка чолка чіка чудова
Чорні очі губки червоні
На тонесеньких очах маярять погони
Ой при лужку при лужку та при широкім полі
І у день і в ночі бачу плечі голі я своєї Олі
В одній ручці автомат – в інший капучіно
Це не Джавелін
Це не Хаймерс
Це моя дівчина
Дика Дика Дикадичка...
Не виходить с голови піксельна спідничка.

Стиль «Дикої дички» можна було би схарактеризувати як «воєнно-еротичний гламур», де жінка трактується насамперед як сексуальний об'єкт (цьому служить навіть танець дівчат у пікселі). Сленг і провокативні фрази («...мій незламний беєтер без саляри вже скучає ти навіть на відстані його заводиш я не знаю»), напевне, були розраховані на широку молодіжну аудиторію, однак кліп став об'єктом активного обговорення в соцмережах і засудження з боку проактивної спільноти, яка загалом демонструє стале негативне ставлення до байрактарщини.

Не надто позитивно ставляться до байрактарщини й самі військовослужбовці – про це свідчить стаття Дмитра Крапивенка «Мода, ремейки і байрактарщина. Як змінюються музичні смаки військових», що не претендує на глибинну аналітику, однак засвідчує певні тенденції, які можуть не відповідати ідеалізованим уявленням про українське військо, наприклад, коли автор констатує, що в армії слухають російську музику, зокрема чеченського барда Тимура Муцураєва¹³.

¹³ Д. Крапивенко, *Мода, ремейки і байрактарщина. Як змінюються музичні смаки військових*, 01.12.2024, https://texty.org.ua/articles/111526/moda-remejky-i-bajraktarshyna-yak-zminyuyutsya-muzychni-smaky-sered-vijskovykh/?fbclid=IwAR0f2ij0eZWMZx-zG91Rh8yCnetN2eCTcc7doO0_OWaxi34XxrpmiLPB4mY [доступ: 17.03.2024].

Власне, тут Дмитро Крапивенко підходить упритул до питання, чому російсько-українська війна, що триває від 2014 року, не дала українській культурі постатей таких окопних бардів, чия творчість була би знаною й любленою як у середовищі військових, так і цивільних. Сам автор, який після 24 лютого перебуває в лавах ЗСУ (і власне тому може дозволити собі виступати з критикою контенту), усвідомлює цю потребу: «Настає момент, коли з'являється запит на те, щоб було чути голос самих фронтників, а не кон'юнктурне кривляння поп-співаків»¹⁴. Наголошує він також і на зміні загального настрою в суспільстві та ситуації на фронті в 2023 – на початку 2024, коли бравурні інтонації байрактарщини сприймаються вже мало не як блюзнірство: «Зміна характеру війни деактуалізує усі пісні, написані в стилі „гей-гоп, москалі тікають, женемо їх копняками”. Ми ж не хочемо брехати самі собі? Про ту війну, яка відбувається тут і зараз, не вийде написати оптимістичні мало не танцювальні композиції»¹⁵.

Бардами нинішньої війни, на думку Дмитра Крапивенка, могли би стати такі поети та поетки, що перебувають на фронті, як Олекса Бик, Христина Панасюк, Павло Вишебаба, Максим Кривцов, Олена Білозерська, Ярина Черногуз. Не маючи змоги розглянути детально творчість усіх указаних авторів і авторок, зупинимось насамперед на кейсі Павла Вишебаби, який до початку повномасштабного вторгнення не був відомим як поет і виконавець музичних творів.

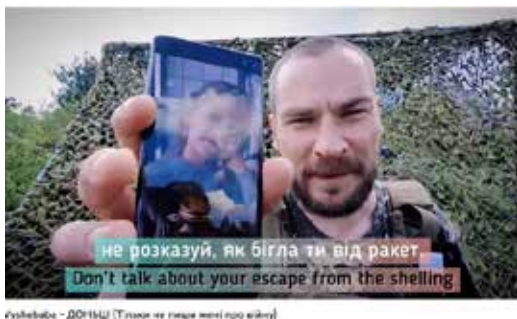
Можна з упевненістю стверджувати, що Павло Вишебаба (громадський активіст і бізнесмен родом із Краматорська, який після повномасштабного вторгнення приєднався до лав ЗСУ) здобув популярність у доволі короткий термін завдяки відео у YouTube з виконанням власних творів. Його вірш «Доньці» (більш відомий за першим рядком «Тільки не пиши мені про війну»¹⁶) став попу-

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Під цією ж назвою Павло Вишебаба опублікував (методом «самвидаву», не звертаючись до посередництва видавництва) книжку своїх віршів 2022 року (друге доповнене видання – 2023).

лярним серед масової аудиторії, а також зініціював флешмоб: військовослужбовці ЗСУ читали вірша, показуючи на камеру фотографії своїх дітей.

Тексти Павла Вишебаби є максимально простими, з граматичними римами та доволі стандартною образністю, вони розраховані на масового реципієнта, який сприймає текст через первинну емоцію, без розшифрування складних метафор і відшукування алюзій:

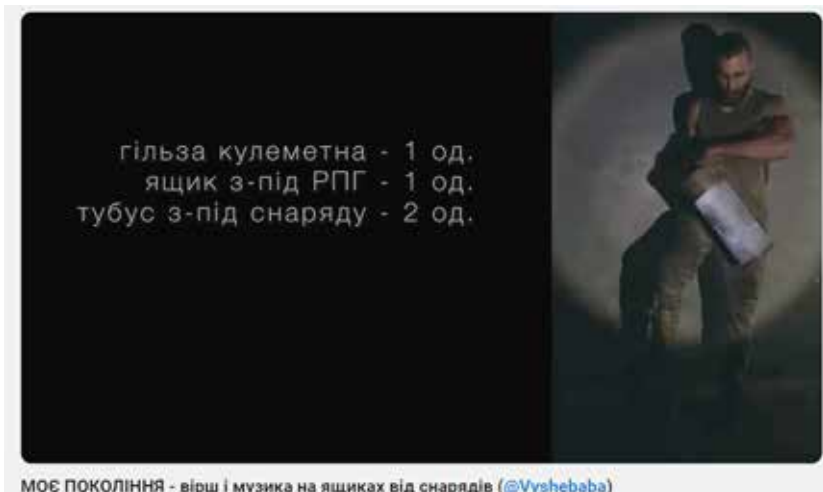
Тільки не пиши мені про війну,
розкажи, чи є біля тебе сад,
чи ти чуєш коників і цикад,
і чи повзають равлики по в'юну.

Як у тих далеких від нас краях,
називають люди своїх котів?
Те, чого найбільше би я хотів,
щоб не було суму в твоїх рядках.

Чи цвіте там вишня та абрикос?
І якщо подарують тобі букет,
не розкажуй, як бігла ти від ракет,
розкажи, як добре нам тут жилось¹⁷.

¹⁷ Vyshebabo – ДОНЬЦІ (Тільки не пиши мені про війну), <https://www.youtube.com/watch?v=ybWS0zwn4> [доступ: 15.03.2024].

Простота мотивної системи й віршування текстів Павла Вишебаби поєднується з синтетичністю подачі: зазвичай, вірші у його виконанні є своєрідним перформансом, де поезія (начитка тексту в ритмі репу) має певний музичний супровід, а в фокусі уваги перебуває сам автор-виконавець, чия харизма справляє відповідне враження на слухача/глядача. Прикладом може бути інша композиція цього автора – «Моє покоління», де для ритмічного супроводу використовуються кулеметна гільза, ящик з-під ручного протитанкового гранатомету та тубус з-під снаряду.

Завдяки колаборації з професійними музикантами на основі віршів Павла Вишебаби було створено кілька повноцінних музичних проєктів: композиції «Ліхтарі» з гуртом DOVI¹⁸ та «Душі» з гуртом Burla¹⁹. 2022 року з виконавицею НИЧКА було записано компо-

¹⁸ Vyshebaba & DOVI – Ліхтарі, 20.10.2023, https://www.youtube.com/watch?v=j_sPoki9LSs [доступ: 15.03.2024].

¹⁹ Vyshebaba & BURLA – Душі, 21.07.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=egF3fBNnYf8> [доступ: 15.03.2024].

зицію «Кохатись»²⁰ – мелодраматичну історію в антуражі зруйнованих помешкань, а зі співачкою KOLA у 2023 році – подібний за стилістикою відеокліп «Шлях», який позиціонується як «реальну історію кохання на лінії фронту»²¹. Помітним є прагнення Вишебаби писати «у високому стилі», що сприймається радше як лексична й версифікаційна невправність, байдужа, утім, масовому реципієнту, який є потенційною аудиторією пісні:

Як замовкнуть усі автомати
і розчуємо врешті весну,
як же спрагло ми будем кохатись,
щоби змити із себе війну...
...Будуть дотики легшого легші,
щоб сп'яніти від зволікань,
спілкуватися знову, як вперше,
на забутій мові торкань.
...Хай згущається тиша над нами
і пронизує простір наскрізь.
Буду зцілювати губами,
твої очі, збліднілі від сліз («Кохатись»).

Видається сумнівним, що в інших обставинах поезія Павла Вишебаби здобула би популярність і забезпечила авторові можливість увійти до першого ряду українських поетів²², однак причетність до ЗСУ та звернення до воєнної тематики, важливої для більшості проактивної аудиторії, дали свій результат. Слід відзначити також достатньо високу технічну якість виконання відео Павла Више-

²⁰ Vyshebababa & НИЧКА – Кохатись, 22.12.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=qtS61XixNa4> [доступ: 15.03.2024].

²¹ Vyshebababa & KOLA – Шлях, 22.12.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=Bi2DfHqfC6g> [доступ: 15.03.2024].

²² Тексти Павла Вишебаби вміщено в антологіях «Війна 2022. Щоденники, есеї, поезія», «Поміж сирен. Нові вірші війни», «Книга Love 3.0 Любов, що перемагає».

баби, що до певної міри компенсувала посередність вокальних даних та текстів. Співпраця з професійними співачками дала змогу позиціонувати автора як музичного виконавця, що означало вихід на аудиторію, значно ширшу, ніж звична аудиторія поетичних збірок в Україні. Чи є творчість Павла Вишебаби байрактарщиною – лишається питанням, яке далі активно обговорюється читачами та критиками, однак загальнонародно улюбленим бардом цієї війни назвати його я би не ризикнула.

Що ж до інших поетів і поеток, які зараз перебувають на військовій службі (до запропонованих Дмитром Крапивенком імен, на нашу думку, слід додати також Єлизавету Жарікову, бойову медикину ЗСУ, яка пише пісні та має власний YouTube-канал²³), то в більшості випадків їм не вдається поєднувати службу в ЗСУ та творчість, зокрема музичну кар'єру. Про це свідчить, наприклад, нещодавній допис про збір донатів «на творчість» медицині й військовослужбовиці Анастасії Шевченко, співачки, відомої під сценічним псевдонімом Стасік (її найпопулярнішою композицією є пісня 2019 року «Колискова для ворога» зі словами «ти хотів землі цієї – тож тепер змішайся з нею»): «Я хочу співати. І у мене є тексти, які я хотіла би перетворити на пісні і випустити в люди. Але створення, запис, зведення пісень та зйомка кліпів коштують недешево»²⁴.

Особливо пронизливо ситуацію митців, які в постійній небезпеці, без ротацій перебувають на фронті, часто позбавлені елементарних життєвих умов, а не лише умов для творчості, відображено у віршах зі збірки «Три медалі в шухляді» Валерія Пузіка – фрон-

²³ <https://www.youtube.com/@liza.zharikova> [доступ: 29.03.2024]. Також Єлизавета Жарікова є клавішницею та бек-вокалісткою інді-рок гурту «Поророка», який виконує музику у стилях фолк, фолк-рок і дарк-фолк, і авторкою двох книжок поезії «Мурахи Йоганна Себастьяна» (2021) та «Між любов'ю й любов'ю» (2023).

²⁴ <https://www.facebook.com/hardbride/posts/pfbid0U7xSibsaxgXDYXMWoi75MJPrYaUmZWgXtdRcFeQMwhE79LXR77DXrKG52iQiwbMyl> [доступ: 29.03.2024].

товика, письменника й художника, який пише картини на ящиках з-під снарядів. В одній із поезій він дає збірні образи двох поетів, для яких війна означає щось діаметрально протилежне:

Петро пише вірші про війну.
Його найбільший конкурент – Павло в ЗСУ.
І поки Петро їздить по фестивалях,
отримує гонорари, читає на сцені тексти
й інколи жаліється в публічних дискусіях на те,
що світ ніколи не буде колишнім,
Павло рие черговий окоп десь під Херсоном²⁵.

Гірка іронія автора, що переходить у сарказм при зображенні «тяжкого життя» поета Петра, засвідчує відчутний розкол усередині мистецького середовища в Україні, що є відбитком загального розмежування суспільства, сприйнятого більш емоційно та переосмисленого у творчості. Зрештою, про це Пузік говорить і в інтерв'ю під промовистою назвою «Між цивільними та військовими – прірва. І вона росте з геометричною прогресією. Чим далі – тим гірше». Згадує він у цьому інтерв'ю й свого друга поета Максима Кривцова (позивний «Далі»), який загинув на фронті у січні 2024 року як боєць Сил спецоперацій ЗСУ, щойно отримавши з друку свою першу й, на жаль, останню збірку «Вірші з бійниці»:

Дуже показовий приклад збірка поезій «Вірші з бійниці» Максима Кривцова. Коли він особисто за декілька днів до загибелі звертався до блогерів, щоб подарувати книгу, щоб вони розповіли про неї в своїх сторіс, ... йому в більшості випадків просто не відповідали, або говорили, що ні. А писав він людям у вишиванках, що промотують все українське. Чи як зараз там модно казати – є амбасадорами України. ...Сама ж ситуація змінилася, коли він загинув 7 січня, і ті самі блогери й діячі культури від літератури згадали про нове розстріляне

²⁵ В. Пузік, *Три медалі в шухляді*, Харків 2023, с. 46.

відродження. Чи не кожен з них запостив його останній вірш, фото, де він тримає книгу, розповідь про Максима. Його поезія звучала на літературних подіях, врученнях премій та в ефірах телеканалів. Розумієте, подібна ситуація може повторитися, і, на жаль, не один раз²⁶.

Ці міркування Пузика суттєво підважують тезу про ідеальну спільноту, якою є українське поетичне середовище, засвідчуючи існування протилежних тенденцій. Приклад Максима Кривцова у цьому плані є показовим, адже наочно демонструє реальну ситуацію, у якій обдарований поет, який воював під час обох фаз російсько-української війни, не здобув широкої популярності за життя – навіть попри те, що був автором слів досить відомих пісень у виконанні гурту Yurcash «Панівна висота», «Жовтий скотч» (саундтрек до кінострічки «Наші котики» про пригоди воїнів АТО), а також зворушливої ліричної композиції «Він в ЗСУ, вона в ТРО»²⁷ про закоханих, котрих розділила велика війна:

Він – в ЗСУ, вона – в ТРО
Місяць тому цілувались в метро
Перетинали площі Дніпро
Києва тихе спокійне нутро

Вона надягає піксель і берці
Розгрузка ховає малесенькі плечі
На ній важка зброя, тактичні речі
Чекає на тишу і на вечір...²⁸

²⁶ Письменник, військовослужбовець Валерій Пузик: „Між цивільними та військовими – прірва. І вона росте з геометричною прогресією. Чим далі – тим гірше”, https://censor.net/ru/resonance/3471002/pismennik_vyiskovoslujbovets_valeryi_puzk_mj_tsivlnimi_ta_vyiskovimi_prrva_vona_roste_z_geometrichnoy#comments [29.03.2024].

²⁷ Yurcash – Він в ЗСУ Вона в ТРО [Official Audio], прем'єра 03.05.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=SxDx6HDkES0> [доступ: 29.03.2024].

²⁸ М. Кривцов, *Вірші з бійниці*, Київ 2023, с. 228.

Загалом поезія Максима Кривцова, представлена у збірці «Вірші з бійниці», мало корелює з поняттям популярної музики чи масової поезії. Тут зафіксовано весь екзистенційний жах війни, і навіть якщо ці вірші видаються позірно простими, вони здатні виступити сильним тригером, адже ліричний герой перебуває в постійному очікуванні смерті – і «звичайні» реалії фронтового побуту тільки посилюють ефект:

Коли уже мене
уб'є ракета?
Коли нарешті
спалить град?

Я випалюю цей світ
наче сигарету

стрибаю в спальник
стягую шкарпетки
і пишу тобі в тг:
усе гаразд²⁹.

Створена вже після загибелі Максима Кривцова композиція на основі його вірша «Не ходи ти тут, не ходи»³⁰ у виконанні інді-рок-гурту Vivienne Mort передає атмосферу страху, безвиході, неunikної смерті («Не іди сюди не заходь / тут лише руїни та Господь / на дорозі стеляться тіла / їх рахують як приходить мла»), що посилюється усвідомленням трагічної долі автора тексту.

Складною й багатожаровою є також лірика Ярини Черногуз, військовослужбовиці й воєнної медицині, яка 2024 року отримала найвищу державну нагороду України – Національну премію імені Тараса Шевченка в галузі літератури – за збірку поезій «[dasein:

²⁹ Ibidem, с. 219.

³⁰ Vivienne Mort – Не ходи ти тут, не ходи (на вірш Максима Кривцова), 13.02.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=FW9h40ggv9Y> [доступ: 29.03.2024].

оборона присутності]». Більшість віршів тут – пронизані темою смерті верлібри, які потребують особливого досвіду (і йдеться за-раз не про читацький досвід) для сприйняття:

і на конвєєрі смерті, в який загрузила нас уже мертва
росія
ми не відпускаємо один одного навіть у небутті
«і хай небуття не розлучить вас», так...
кожен раз ти хочеш помилитися
у ясності цих очей
очі тих, що вирішили одного дня
загинути у бою
завжди ясніші, ніж в інших³¹.

Цілком очевидно, що такого кшталту вірші не можуть бути розраховані на масову аудиторію, чийм запитам відповідає бадьора або сентиментально-пафосна «байрактарщина»; тож навряд чи можна говорити про реальні перспективи появи всенародно улюблених бардів із середовища поетів-фронтовиків. Чітка сегментація аудиторій, характерна для читацької спільноти в Україні загалом³², присутня й у цьому випадку, і для пересічного читача «вірші з фронту» або залишаться незрозумілими, або стануть тригерними, ретравматизуючими, такими, що занурюють у депресію через оголену й жорстоку манеру говорити про реальність війни.

Оскільки ж чисельність аудиторії, схильної споживати поп-контент, закономірно більша, ніж аудиторії, готової сприймати складну філософську й громадянську лірику, чи означає це автоматично, що байрактарщина неминучо посуне вбік «серйозний» контент у літературно-музичній сфері? Аби довести, що ситуація не є аж такою фа-

³¹ Я. Черногуз, *[dasein: оборона присутності]*, Київ 2023, с. 22.

³² Більше про це див. у: Т. Трофименко, *Сучасна українська проза після 24 лютого 2022: реценція війни*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej”, vol. 16, 2023, pp. 97–113, <https://doi.org/https://doi.org/10.31338/2544-3143.si.2023-16.5>.

тальною, наведу приклад двох проєктів, які видаються вдалими прикладами синтезу сучасної української поезії та популярної музики.

Чи не найвідомішою піснею перших місяців повномасштабного вторгнення, справжнім замовлянням-прокляттям окупантам устами українських жінок, став вірш Людмили Горової, відомий за першим рядком «Сію тобі в очі»³³ і покладений на музику гуртом «Енджі Крейда». Відеоряд композиції «Враже»³⁴ поєднує кадри воєнних дій та відьомського обряду, призначеного на смерть ворогу:

Сію тобі в очі,
Сію проти ночі.
Буде тобі, враже,
Так, як Відьма скаже.
Скільки в святу землю
Впало зерен жита –
Стільки разів буде тебе,
враже вбито...

Мінімальні художні засоби та повтори конденсовано виражають ненависть до росіян, які прийшли вбивати українців на їхній землі, – потужний ефект пісні досягається самим лише називанням тих, від чийого імені лунає прокльон:

Слово мое липке,
Слово мое кріпке,
Буде тобі, враже,
Так, як мати скаже,
Буде тобі, враже,
Як дружина скаже,

³³ «Сію тобі в очі» – також назва збірки віршів Людмили Горової, виданої друком 2022 року, жоден інший вірш із якої не набув такої популярності, як згаданий.

³⁴ Енджі Крейда – Враже, 23.05.2022, https://www.youtube.com/watch?v=cdE EffF7_rU [доступ: 16.03.2024].

Буде тобі, враже,
Як дівчина скаже,
Буде тобі, враже,
Як дитина скаже,
Буде тобі, враже,
Так.
Як.
Відьма.
Скаже.

Евгені Крейда - Враже (Офіційний Відеокліп)

Вранці. Ранок. Педагогічний колектив Полтавської почткової школи 43

Богами – Боже! Ворогу – вороже!

Лаконізм та емоційність тексту в поєднанні з тривожною й відчайдушною мелодією, зв'язок із архаїчними текстами на рівні лексики й глибинних сенсів гарантували успіх цьому проєктові, що на сьогодні має рекордну кількість переглядів на YouTube – понад 22 мільйони. На пісню з'явилася велика кількість досить відмінних за стилем і мистецьким рівнем каверів і ремейків, завдяки чому посилюються різні компоненти композиції (робиться сильніший акцент на магічному ритуалі, додаються бурлескні мотиви, пов'язані з висміюванням ворога тощо; найпотужнішою, на нашу думку, є відеOVERсія за участі волонтерок і військовослужбовиць із ЗСУ, ТРО, полку «Азов» та «Правого сектору»³⁵). У такий спосіб ми бачимо, як текст, що виражає спільні емоції українців та їхнє ставлення до російських окупантів, «працює» на різні аудиторії – як інтелектуальну, так і масову.

Іншим значущим літературно-музичним проєктом 2022 року, орієнтованим зокрема на іноземного реципієнта, став двомовний альбом із 10 композицій під назвою «Ukrainian Songs Of Love And Hate»³⁶, створений під егідою київського «Мистецького арсеналу» (кураторка Оксана Щур). Над проєктом працювали берлінський музикант і продюсер Юрій Гуржи, українські поети Григорій Семенчук та Любов Якимчук, співачка й письменниця Ірена Карпа; візуальне втілення – Гриця Erde та Євгеній Арлов. У час, коли Україна переживала перші масовані обстріли, митці вирішили розповісти про це світові у несподіваній формі: «Треба було зробити шоу. Шоу про Україну, любов і ненависть. Трошки нахабне. Хуліганське. Смішне. З музикою»³⁷, – згадує про виникнення ідеї Оксана Щур.

Проєкт від початку замислювався як масовий, і про це прямо сказано в анотації:

³⁵ *Буде тобі, враже, так, як Відьма скаже...*, 13.10.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=EH1qaUQnbug> [доступ: 16.03.2024].

³⁶ *Ukrainian Songs Of Love And Hate*, 11.10.2022, <https://www.youtube.com/playlist?list=PLtj25ZLjRgOsVL591mBASUDvtByQ5eIze> [доступ: 16.03.2024].

³⁷ *Як ти? Колонка Оксани Щур про любов, ненависть, пісні і те, як руйнується світобудова*, 14.06.2023, <https://suspilne.media/culture/507346-ak-ti-kolonka-oksani-sur-pro-lubov-nenavist-pisni-i-te-ak-rujnuetsa-svitobudova/> [доступ: 17.03.2024].

«Цей інструмент вбиває фашистів», писалося на гітарі Вуді Гатрі, американського фолк-виконавця 1950-х. «Ці пісні вбивають рашистів» – таким міг би бути підзаголовок цього проекту... Поп-музика говорить понад мовами. Невимовне можна наспівати. ... Ми шукаємо слів і звуків для своїх історій, щоб прокричати про те, що відбувається в Україні.

Тож у піснях любові й ненависті немає складних образів і вишуканих рим, натомість є танцювальні мелодії, яскравий відеоряд, багато злості, обценна лексика й максимально чітко сформульований меседж: «кожна людина / бажання загадує / це одне бажання на багатьох: / щоб путін здох» («Raketa»). До наскрізних образів альбому можна віднести візію палаючої Москви – це одну колективну мрію українців («палає москва немов крематорій» («New Saints Of Ukraine»), «Moscow's burning in my dream, / Moscow's burning! / Горить Москва...» («I Have A Dream (Moscow's Burning)»)) або образ чорного лебедя з теорії Талеба, який у саркастичний спосіб «римується» з образом класичного російського балету «Лебедине озеро»: «Black swan, black swan / This is the end / Black swan, black swan, / Shit, ain't it grand?» («Black Swan Returns»). У текстах багато згадок про зброю, адже проект створювався в період, коли її надання

закордонними партнерами було особливо нагальною потребою, – звідси виникає цілком постмодерний образ «нового українського іконостасу»: «Bow down before new Ukrainian stars / Saint Javelin Reverend HIMARS / Feel our stress, our pride and our pain / Bow down before the new saints of Ukraine» («New Saints Of Ukraine»).

Сильним ходом альбому є актуалізація вірша класика української радянської літератури Миколи Бажана «Клятва» (1941). У новій композиції образ фашистських катів чітко асоціюється з рашистами: «В нас клятва єдина / (Sweet Home Україна!) / І воля єдина / Єдиний наш клич і порив / (Ukraine relieve!) / Ніколи, ніколи не буде Вкраїна / Рабою фашистських катів» («Never (Again!) international version / feat. Mykola Bazhan & Serhiy Zhadan»). Проте видається, що найпопулярнішою пісню з «Пісень любові й ненависті» стала коліскова зі зворушливим приспівом, зверненням до дитини: «спи котику милий / працюють Збройні сили / небо повниться дронами / на росію летять бавовнами» («Bavovna (Ukrainian Lullaby)»), на яку було створено не менш зворушливі кавери³⁸.

Попри те, що альбом було схвально прийнято іноземною аудиторією й інтелектуальним середовищем в Україні, це не стало на перешкоді критиці, наприклад, із боку оглядача культури сайту «Варіанти» Олександра Ковальчука, який назвав «Пісні любові й ненависті» «патріотичним шансоном від знуджених українських мистців для внутрішньої екзилі» та «халтурним аудіопродуктом патріотичного вжитку, який Мистецький Арсенал чомусь вважає музикою»³⁹. Думка критика в цьому випадку добре ілюструє, наскільки нечіткою є межа між умовною байрактарщиною та якісним мистецьким продуктом: рецепція зумовлюється рівнем очікувань та інтелектуальним бекграундом споживача.

³⁸ Спи котику милий, працюють Збройні Сили. Військовий ЗСУ Олег Берестовий співає новорічну коліскову своєму синочку Теодору, <https://www.facebook.com/watch/?v=649740526891648> [доступ: 17.03.2024].

³⁹ О. Ковальчук, *Ukrainian Songs Of Love And Hate*, 13.10.2022, <https://varianty.lviv.ua/90968-ukrainian-songs-of-love-and-hate-2022> [доступ: 17.03.2024].

Очевидним висновком із аналізу окремих тенденцій функціонування сучасної української поезії після 24 лютого 2022 року в її синтетичному – літературно-музичному – варіанті є те, що повномасштабна фаза війни запустила важливі суспільні процеси, які відбулися в мистецтві. Ненависть до російських окупантів стала головним мотивом творчості, однак саме тренд на активну патріотичну позицію породив явище байрактарщини – своєрідної «низкової» поезії та музики на тему війни. Низький мистецький рівень окремих композицій не викликає сумніву, однак навряд чи варто говорити про потребу «боротьби» з байрактарщиною, яка відповідає запитам значної частини українського суспільства, що потребує простих і однозначних ідеологічних меседжів, певного оптимізму, героїзації ЗСУ тощо. Проте мусить існувати й альтернативний мистецький продукт, розрахований на більш інтелектуальну аудиторію, із чим власне й виникають труднощі, адже музична індустрія вимагає суттєвих фінансових вкладів, що є практично недоступним для митців-фронтовиків. Відчуття несправедливості, пов'язане з тим, що частина поетів і музикантів мають можливість реалізувати творчі інтенції, а інші в цей час воюють, є симптомом тривожного розколу в українському мистецькому середовищі, що потребує окремого дослідження. Разом із тим можна стверджувати, що після 24 лютого 2022 року з'явилися й доволі якісні популярні музично-літературні проекти, що ґрунтуються на синтезі різних видів мистецтва як неодмінної складової популяризації української поезії та музики.

Bibliografia

- Didik-Meuš G., *Neologizmi v časvijni: funkcijnist' ponâttâ „bajraktaršina”* [v:] *Dosvid vijni. Medijno-diskursivnij prostir sučasnoï Ukraïni*, za red. Svitlani Romanûk, Varšava 2024, c. 111–122.
- Zdanevič L., *Šarovaršina: pogibel' či panaceâ dlâ ukraïns'koï muziki. Ul'timativnij rozbîr vid Lêri Zdanevič*, 03.04.2023, <https://liroom.com.ua/music/sharovarshchyna/> [dostup: 17.03.2024].

- Kovaliv Ū., *Kil'ka štrihiv do sučasnoi ukrains'koï liriki pid obstrilami*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal”, 2022, vol. 29, no 1, pp. 125–145, https://www.researchgate.net/publication/377462120_Kilka_strihiv_do_sucasnoi_ukrainskoi_liriki_pid_obstrilami [dostup: 10.03.2024].
- Koval'čuk O., *Ukrainian Songs Of Love And Hate*, 13.10.2022, <https://varianty.lviv.ua/90968-ukrainian-songs-of-love-and-hate-2022> [dostup: 17.03.2024].
- Krapivenko D., *Moda, remejki i bajraktaršina. Âk zminûût'sâ muzični smaki vijs'kovih*, 01.12.2024, https://texty.org.ua/articles/111526/moda-remejky-i-bajraktarshyna-yak-zminyuyutsya-muzychni-smaky-sered-vijskovyh/?fbclid=IwAR0f2ij0eZWMZx-zG91Rh8yCnetN2eCTcc7doOO_OWaxi34XxrpmlLPB4mY [dostup: 17.03.2024].
- Krivcov M., *Virši z bijnici*, Kiïv 2023.
- Pastuh T., *Do novogo kanonu sučasnoi ukrains'koï poezii (čas rosij's'ko-ukrains'koï vijni)*, 04.02.2024, <https://zbruc.eu/node/117641> [dostup: 10.03.2024].
- Pastuh T., *Poeziâ v čas vijni*, č. I, 27.05.2022, <https://zbruc.eu/node/112014>; č. II, 27.07.2022, <https://zbruc.eu/node/112646>; č. III, 10.10.2022, <https://zbruc.eu/node/113426> [dostup: 10.03.2024].
- Pis'mennik, vijs'kovosluzbovec' Valerij Puzik: „Miž civil'nimi ta vijs'kovimi – prirva. Î vona roste z geometričnoû progresiêû. Čim dali – tim girše”*, https://censor.net/ru/resonance/3471002/pismennik_vyiskovoslubovets_valeryi_puzk_mj_tsivlnimi_ta_vyiskovimi_prirva_vona_roste_z_geometrichnoyu-#comments [dostup: 29.03.2024].
- Puzik V., *Tri medali v šuhlâdi*, Harkiv 2023.
- Ulûra G., *Na tribunî, u shoviši, v okopi. 9 novih ukrains'kih poetiv ta poetok, âki varti uvagi*, 05.02.2024, <https://donttakefake.com/na-trybuni-u-shovyshhi-v-okopi-9-novyh-ukrayinskyh-poetiv-ta-poetok-yaki-varti-uvagy/?fbclid=IwAR0nxqjNe2a4ZtuNstVwGCr-gSDWYpxRXMBF99hp0DH-JozMqVDE7ku-xBck> [dostup: 10.03.2024].
- Čornoguz Â., *[dasein: oborona prisutnosti]*, Kiïv 2023.
- Âk ti? Kolonka Oksani Šur pro lûbov, nenavist', pisni ï te, âk rujnuêt'sâ svitobudova*, 14.06.2023, <https://suspilne.media/culture/507346-ak-ti-kolonka-oksani-sur-pro-lubov-nenavist-pisni-i-te-ak-rujnuetsa-svitobudova/> [dostup: 17.03.2024].

Ukrainian poetry and music after February 24, 2022

The article examines the current processes of Ukrainian artistic life after February 24, 2022, in particular the relationship between poetry and music. The war has strengthened the importance of the song genre, which has always played a leading ideological and consolidating role in times of historical upheaval. The full-scale phase of Russian aggression made hatred of the occupiers the main motive for creativity, which at the same time led to the emergence of the phenomenon of „bayraktarshchyna,” the opportunistic exploitation of the war theme. Alongside the rather low-level compositions intended for mass consumers, there are also projects that can be considered successful examples of combining text and music, content and form. A separate problem is the situation of poets veterans who are deprived of the possibility of creative work, so their voices do not sound as strong as they deserve.

K e y w o r d s: poetry, music, pop culture, bayraktarshchyna, Russian-Ukrainian war, Ukrainian literature